

УДК 371. 1

МОВНІ СТРАТЕГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА

Л.О. Петрова, кандидат філософських наук, учений секретар Харківського університету Повітряних сил ім. І. Кожедуба

Розглядається вплив мовних стратегій на формування професійної комунікативної компетенції сучасного висококваліфікованого педагога, техніка здійснення й розуміння становлення мовних стратегій у контексті педагогічної майстерності. Актуалізується питання культури педагогічного спілкування, організації професійного діалогу. Визначено, що володіння сукупністю мовних стратегій допомагає досягти викладачеві досить високого рівня своєї майстерності, від якого залежить якість підготовки фахівців.

Ключові слова: мовні стратегії, педагогічна майстерність, культура педагогічного спілкування, педагогічний дискурс, комунікативна компетенція.

Зі зміною культурної та геополітичної ситуації українське суспільство стає мобільнішим та комунікативнішим. Тому великого значення набуває саме інтенсифікація мовних стратегій, які роблять подолання мовних бар'єрів нормою життя. Чимало авторів вважають, що висока динаміка знань, впровадження електронних технологій, полікультурна комунікація тощо унеможливають усталено-консервативну педагогічну діяльність, вимагають модернізації змісту навчальних дисциплін, впровадження нових технологій, підготовки учителя, здатного швидко, творчо і ефективно реагувати на ті зміни, що здійснюються в країні і у світі [1, 3]. Тобто виникає необхідність у конкурентоспроможному викладачі-професіоналі, здатному реалізувати свій потенціал в умовах широкого вибору підходів до процесу та змісту навчання. Такого рівня викладач досягає в результаті професійної підготовки і самоосвіти з врахуванням специфіки педагогічної діяльності, професійної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що багато науковців приділяли увагу проблемам педагогічної культури та майстерності викладача вищої школи (В. Андрущенко, О. Скубашевська, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Микитюк), особливостям взаємовідносин викладача і студентів (А. Бойко, О. Дубасенюк та ін.), удосконаленню його професійної компетентності (В. Лозова, М. Маркова, М. Чепіль та ін.).

Метою даної статті є багатоаспектний аналіз мовних стратегій педагога в контексті його професійної майстерності.

Визнаною є теза про те, що мова – це не лише засіб творення думки, а й її субстанція, яка пронизує всі без винятку клітинки живого організму людської культури. Твердження про цей органічний зв'язок думки і мови вперше висунув німецький учений В. Гумбольдт у XVIII – початку XIX ст. Він пише: “Мова є нібито зовнішнім виявленням духу народів: мова народу – це його дух і дух народу – це його мова” [2, с. 68]. Ці положення розвинув і обґрунтував український філософ-мовознавець О. Потебня. Філософ XX ст., Вітгенштейн спирається на досвід Платона і Сократа, ґрунтуючись на думці про те, що мова є відображенням (reflection) дійсності.

Дійсно, як зазначають фахівці, мова – складна розвивальна семіотична система, специфічний і універсальний засіб об'єктивування змісту індивідуальної свідомості, культурної традиції [1]. Мова має такі інтерпретаційні можливості, які дозволяють планувати мовну дію, тобто використання мови, за якою в модель світу реципієнта (слухача, читача) вводяться нові знання і модифікуються ті, що вже є. Визначна роль мови у формуванні особистості пояснюється тим, що мова є основним фактором мислення.

Мовна діяльність переважно мотивується немовними завданнями. Ефективність їхнього вирішення є одним із найважливіших критеріїв, за яким люди здійснюють вибір мовних засобів. Прагнення досягти максимального результату передбачає планування, яке, у свою чергу, визначає стратегію того, хто говорить. Виходячи з зазначеного для підготовки сучасного висококваліфікованого педагога необхідно приділяти особливу увагу професійній комунікативній компетенції і тут неможливо не зважати на вплив мовних стратегій та потребу в їхній інтенсифікації [2].

Аналізуючи наукові напрацювання [4; 5], можна стверджувати, що для реалізації мовної комунікації в професійній сфері педагога необхідно: забезпечити засвоєння типів комунікативних мовних стратегій, відповідної їм тактики безконфліктного спілкування (кооперативний стиль комунікації співпраці) і

способів мовного оформлення, властивого певній культурі (когнітивний і соціальний рівні); сформувати механізм професійної компетенції на основі засвоєння норм і правил розпізнавання та реалізації професійного іншомовного спілкування.

Отже, мовна комунікація – це стратегічний процес, основою якого є вибір оптимальних мовних ресурсів. Передача інформації у процесі комунікації може бути розглянута як серія рішень того, хто говорить. Більшість із них приймається несвідомо, автоматично. Окрім володіння граматикою, лексикою та іншими мовними засобами, до останнього виду знань належать знання про світ речей, понять про внутрішню логіку процесів, а також набір презумпцій та очікувань, загальних для конкретної соціальної групи.

Техніка здійснення й розуміння становлення мовних стратегій в контексті педагогічної майстерності, у свою чергу, складається з таких елементів: по-перше, той, хто говорить, має володіти навичками (сюди входять стратегії зв'язної мови, так звані дискурсні стратегії), знанням (техніка виразу щирої віри в те, про що говорять; техніка виразу “відчуженості”, наприклад, іронії; техніка передачі чужої мови, зокрема цитування тощо); по-друге, володіння навичками слухати (вміння підтверджувати, заперечувати) тощо. Є й інше “вимірювання” техніки розуміння мовних стратегій: ступінь формальності (наприклад, володіння правилами ввічливості; володіння тим мовним каналом, за допомогою якого відбувається спілкування, а саме володіння правилами написання листа, майстерністю усного виступу) [1, с. 137].

У структурі мовних стратегій останнім часом набуває поширення педагогічний дискурс як технологія, що покликана підвищувати професійну майстерність сучасного педагога. Слід підкреслити, що саме поняття дискурсу задає нову теоретико-методологічну перспективу дослідження проблеми, оскільки орієнтує на перехід від монологічного і позаконтекстуального розгортання теоретичної рефлексії до організації конструктивної та відповідальної комунікації і між самими дослідниками певної теоретичної проблеми, і з тими, хто намагається розв'язати відповідну проблему на практичному рівні.

Оскільки “в неозорій множині різних визначень концепту “дискурс” не має і не передбачає такого його визначення, котре можна було б вважати єдино правильним” [6, с. 20]. Дискурс – де єдність мовленнєвої практики (діалогу, полілогу, інтеракції між його учасниками) і контексту (середовища, місця, топосу) її розгортання, зустрічі і взаємодії його учасників – членів якогось мовного (фахового, ідеологічного, творчого, конфесійного тощо) співтовариства. Виходячи з цього В. Лук’янець, О. Кравченко та інші зазначають, що в рамках дискурс – аналізу будь-який дискурс – це водночас і лінгвістичний, і соціокультурний феномен. Такий дискурс виникає та еволюціонує в соціумі, культурі, життєвому світі людини; він передбачає не тільки вплив соціокультурного середовища, а й зворотний активний вплив. Цей вплив дискурсу на соціум може бути і позитивним, і негативним, і навіть згубним для самого соціуму [6, с 26; 7].

Аналізуючи наукові джерела, можна стверджувати, що впровадження методології педагогічного дискурсу в проблеми навчання та виховання особистості орієнтує на “деконструкцію” наявних форм філософсько-педагогічної рефлексії, їх нове “прочитання”, тлумачення, виявлення їхніх “перетинів”, “зустрічей”, розбіжностей, а також створення нових дискурсів навчання. Дискурс також робить необхідним зіставляти філософські конструкції духовності з її соціокультурними репрезентаціями, враховувати соціокультурні передумови та вимоги щодо духовності особистості. Врешті-решт, дискурс накладає і особисту відповідальність на його учасників за те, які саме виховні, освітні, соціокультурні впливи можуть мати ініційовані ними конструкції і програми [7].

Інтерес до впровадження педагогічного дискурсу викликаний саме тим, що характер міркувань залежить від мови, від мови, як семантичної системи, активізованої у вимовляннях. Побудова логічних теорій дискурсу яскраво демонструє місце і роль логіки у педагогічній взаємодії. Логічні теорії взаємодії з’явилися, насамперед, як теорії дискурсу. Необхідність пов’язувати пояснення взаємодії з виявленням умов і правил раціонального дискурсу зумовлена

комунікативним характером походження правил поведінки. До умов дискурсу належать, серед інших, інтенціональні ментальні стани та доінтенціональний фон здібностей комунікантів. У ході дискурсу зміст цих станів може значною мірою змінюватися. До фонових умов дискурсу, зазначає В. Навроцький, належить, наприклад, здатність утворювати і вживати мову. Опис тих умов, за яких відбувається реалізація цієї здатності, є фундаментальною передумовою аналізу міркувань, що становлять комунікацію [8, с. 134-135].

Таким чином, можна стверджувати, що педагогічний дискурс у першому наближенні може бути віднесений до педагогічного спілкування, яке полягає в комунікативній взаємодії педагога з учнями, батьками, колегами, спрямований на встановлення сприятливого психологічного клімату, на психологічну оптимізацію діяльності, обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також на задоволення потреб особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі тощо [9]. Педагогічне спілкування є поліфункціональним явищем, яке забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоствердження, продуктивну взаємодію. Обміном інформацією і ставленням співрозмовників один до одного характеризується комунікативний аспект спілкування (пізнання особистості й самоствердження – це перцептивний спосіб спілкування, організація взаємодії – інтерактивний спосіб спілкування).

Педагогічне спілкування допомагає вчителю організувати взаємодію на уроці й поза ним як цілісний процес. Не обмежуючись лише інформаційною функцією, воно створює умови для обміну думками, переживаннями, допомагає самоствердженню учня в колективі, забезпечує співробітництво і співтворчість в аудиторії. За статусом педагог і учні діють з різних позицій: учитель організовує взаємодію, учень, сприймаючи його дії, залучається до неї. Для того, щоб учень став активним співучасником педагогічного процесу, необхідно забезпечити суб'єкт – суб'єктний характер педагогічних стосунків, який полягає в рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній спрямованості, активності педагога та учнів, взаємопроникненні їх у світ

почуттів і переживань, готовності до прийняття аргументів співрозмовника, взаємодії з ним.

Головними ознаками педагогічного спілкування на суб'єкт – суб'єктному рівні є особистісна орієнтація співрозмовників (здатність бачити й розуміти один одного), рівність психологічних позицій співрозмовників (недопустиме домінування педагога в спілкуванні; він повинен визнавати право учня на власну думку, позицію), проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти погляди співрозмовника (спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери вслухаються, поділяють почуття одне одного, співпереживають), нестандартні прийоми спілкування (відхід від суто рольової позиції вчителя) [5, с. 149]. Таким чином педагогічне спілкування є когнітивним феноменом, що знаходить аналогічний прояв у педагогічному дискурсі.

Слід зазначити, що когнітивний аспект внутрішнього світу індивіда, або його когнітивний світ, представлено трьома компонентами – когнітивною структурою, когнітивними цінностями і когнітивним оточенням, яке формується, коли учасники взаємодії координують свої переконання. Комунікація виглядає як наслідок когнітивних діянь, здійснюваних індивідами за допомогою повідомлень один одному певних елементів своїх когнітивних світів. Зовнішньому мовному діалогу передуює, або відбувається паралельно з ним, “діалог” когнітивних світів. Таким чином, комунікація визначається як якась когнітивна подія – зміна когнітивних світів його учасників. Результатом зміни є загальний “когнітивний контекст”, відносно якого і можливе розуміння індивідами один одного в процесі дискурсу. Отже, педагогічний дискурс слід розглядати як вагому складову педагогічної майстерності в навчально-виховному процесі.

Таким чином, вплив мовних стратегій у навчально-виховному процесі спрямований на те, щоб заповнити недостатність наочно-функціонального характеру навчання, нейтралізувати відсутність традицій класичної освіти, сформувані непрагматичний інтерес до широкої сфери навчання, розширити доступ студентів і викладачів до “мовної матриці”, сприяти розумінню в

системі “педагог-учень”, налагодженню мовних зв’язків. Адже зберігається в пам’яті учнів той педагог, який не лише має що сказати, а й знає, як це говорити в кожній конкретній ситуації.

Література

1. Андрущенко В.П., Скубашевська О.С. Мовні стратегії як чинник освітніх інновацій/ В. Андрущенко, О. Скубашевська// Гілея. – 2010. – С.133-147.
2. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / Вильгельм фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию / общ. ред. Г. В. Рамишвили ; послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева ; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс, 2000. – С. 37–298.
3. Ванівська О. Особливості реалізації мовних стратегій у сучасній вищій школі / О. Ванівська // Вища освіта України. — 2007. — № 4. — С. 67—73.
4. Фроловская М. Преподаватель – студент: возможности понимания / М. Фроловская // Alma mater. – 2005. – № 10. – С. 29-33.
5. Чанышева Г. О коммуникативной компетентности / Г. Чанышева // Высшее образование в России. – 2005. – № 5. – С. 148-150.
6. Степаненко І. В. Тематичне поле виховання духовності особистості в нових дискурсивних контекстах / І. В. Степаненко // Вища освіта України. – 2004. – № 4. -С. 19-24.
7. Лук’янець В. С. Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури : [монографія] / В. С. Лук’янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська. – К., 2000. – 304 с.
8. Навроцький В. В. Логіка соціальної взаємодії / В. В. Навроцький // – Х.: Консум, 2005. – 204 с.
9. Иманаев В. Учитель и ученик: сотворчество образовательной реальности / В. Иманаев // Высшее образование в России. – 2006. – № 10. – С. 113-120.

РЕЧЕВЫЕ СТРАТЕГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ МАСТЕРСТВЕ ПЕДАГОГА

Л.А. Петрова

Рассматривается влияние речевых стратегий на формирование профессиональной коммуникативной компетенции современного высококвалифицированного педагога, техника осуществления и понимание использования речевых стратегий в контексте педагогического мастерства. Актуализируется вопрос культуры педагогического общения, организации профессионального диалога. Определено, что владение совокупностью речевых стратегий помогает достичь преподавателю достаточно высокого уровня своего мастерства, от которого зависит качество подготовки специалистов.

Ключевые слова: речевые стратегии, педагогическое мастерство, культура педагогического общения, педагогический дискурс, коммуникативная компетенция.

SPEECH STRATEGIES IN THE PROFESSIONAL MAKE OF A TEACHER

L. Petrova

The article is concerned with the strategies of teachers and significant aspects of theory and practice of pedagogical discourse. The influence of speech strategies on the formation of the professional communicative competence of a modern highly qualified teacher, the technique of implementation and understanding of the use of speech strategies in the context of pedagogical skill is considered. The issue of the culture of pedagogical communication, organization of professional dialogue is being updated. It is determined that the possession of a set of speech strategies helps the teacher achieve a sufficiently high level of his skill, on which the quality of training of specialists depends. The teacher in his professional activity solves different communicative tasks. Some teachers like to talk, and expect the students to write down what they say and to learn it (this style encourages superficial learning – and rapid forgetting!). Other teachers see

their role as one of helping the students to learn at a deeper level – to understand new ideas and concepts so well that they can apply them in a work situation. Either way, these teachers will do a better job if they communicate well with their students. An important element of communication in teaching is the use of teaching aids. An important element of communication in teaching is the use of teaching aids. We have all heard the saying: ‘What I hear, I forget; what I see, I remember; what I do, I know’. He explains, informs, proves, comments, asks, generalizes, motivates, instructs. All these and other intentions are realized in certain speech strategies of the teacher. At the same time, the imperative strategy is the general strategy of pedagogical discourse and is realized through a variety of tactics.

Key words: speech strategies, pedagogical skills, culture of pedagogical communication, pedagogical discourse, communicative competence.